

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-94>

УДК 911.3:338(477.81)

ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В МЕЖАХ УЖГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

RESEARCH OF TOURIST POTENTIAL OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES WITHIN THE UZHGOROD DISTRICT OF THE TRANSCARPATHIAN REGION

Габчак Наталія Францівнакандидат географічних наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5549-7793>**Дубіс Лідія Францівна**доктор географічних наук, професор,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5231-3920>**Habchak Natalia**

Uzhhorod National University

Dubis Lidiya

Lviv Ivan Franko National University

Стаття присвячена дослідженню розвитку туризму в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) Ужгородського району Закарпатської області. Основна увага зосереджена на характеристиках формування туристичної привабливості громад, які стали частиною Ужгородського району після адміністративно-територіальної реформи 2020 року. Проаналізовано роботу українських науковців за цією темою, а також визначено роль ОТГ у соціально-економічному розвитку країни та регіону. Розглянуто Регіональну стратегію розвитку Закарпатської області на 2021-2027 роки та Стратегію розвитку міста Ужгорода до 2030 року, визначено пріоритети для розвитку туризму в досліджуваному регіоні. Досліджено, що природний та історико-культурний потенціал є основними факторами розвитку туризму в громадах. Проведено аналіз туристичних можливостей окремих ОТГ та способів їх використання в туристичній сфері. Визначено ключові перешкоди для розвитку внутрішнього туризму та запропоновано рекомендації для підвищення туристичної привабливості Ужгородського району. Підтверджено, що розвиток туризму є одним із пріоритетних напрямків для цього регіону. Виділено найбільш відвідувані туристами об'єкти. Для дослідження були використані загальнонаукові методи пізнання, індукції та дедукції.

Ключові слова: об'єднані територіальні громади, природний та історико-культурний потенціал, туристична привабливість, місцеве самоврядування, конкурентоспроможність, різновиди туризму.

The article is devoted to the study of tourism development in the united territorial communities (UTCs) of the Uzhhorod district of the Transcarpathian region. The main attention is focused on the characteristics of the formation of tourist attractiveness of the communities that became part of the Uzhhorod district after the administrative-territorial reform of 2020. The work of Ukrainian scholars on this topic is analyzed, and the role of UTCs in the socio-economic development of the country and the region is determined. The Regional Development Strategy of the Transcarpathian region for 2021-2027 and the Development Strategy of the city of Uzhhorod until 2030 are considered, and priorities for the development of tourism in the studied region are identified. It has been studied that natural, historical and cultural potential are fundamental factors in the development of tourism in communities. An analysis of the tourism opportunities of individual UTCs and methods of their use in the tourism sector has been conducted. Specific examples of successful tourism activities in territorial communities have been given. The analysis of the research has shown that the most successful is the Uzhgorod territorial community, which provides the largest income from the tourist tax to the budget of the city of Uzhhorod, as there are many interesting tourist attractions on its territory: castles, fortresses, architectural masterpieces, ancient temples and park areas. The article describes

Perechyn UTC as a promising one, which has a rich tourist potential and is currently successfully developing such types of tourism as ethnotourism, gastronomic tourism, sports, speleological, nostalgic and flower tourism. The main obstacles to the development of domestic tourism are identified and recommendations for increasing the attractiveness of the Uzhhorod district are offered. The priority of tourism for this region is confirmed and the most visited sites are identified. It is also emphasized that tourism development is one of the priority areas of socio-economic development of the region.

Keywords: united territorial communities, natural, historical and cultural potential, tourist attractiveness, local self-government, competitiveness, types of tourism.

Постановка проблеми. Розширення туристичного потенціалу означає створення та реалізацію умов для активного розвитку туристичної індустрії, що, у свою чергу, сприяє досягненню соціально-економічних перспектив для місцевих громад, покращенню інфраструктури, збереженню природних та культурних ресурсів, а також збільшенню популярності території серед туристів.

Адміністративно-територіальна реформа в Україні, яка була проведена у 2020 році, мала на меті оптимізацію системи управління країною, підвищення ефективності надання послуг, а також створення умов для сталого розвитку на місцевому рівні. Ця реформа була одним із основних етапів децентралізації, яка передбачала передачу повноважень і ресурсів від центральних органів влади до місцевих. Основним акцентом стало створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), що дозволило забезпечити більш ефективне управління, зниження витрат на адміністративне управління та покращення надання публічних послуг. Як результат, в Закарпатській області виокремлено 6 районів та 64 об'єднані територіальні громади (Далі – ОТГ), які стали більш самостійними в управлінні та фінансуванні. Тому дослідження діяльності ОТГ в межах Ужгородського району на даний час є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські науковці, експерти та фахівці в галузі туризму досліджують і аналізують різноманітні аспекти туристичної привабливості територіальних громад. Вони вивчають потенціал туристичних ресурсів, вплив інфраструктури на привабливість регіонів, окремих районів, а також значення культурної спадщини та природних ресурсів у формуванні туристичної привабливості. До прикладу, Л. Гуцал висвітлює особливості формування туристичної привабливості територіальних громад з позиції практичного підходу. Доводить, що формування туристичної привабливості територіальних громад повинно бути націлене на розвиток територій цих громад і перетворення їх в туристичні центри, тобто

на території, які приваблюють туристів унікальністю туристичних ресурсів, зручністю транспортно-географічного розташування, інформативністю, доступністю для туристів [3]. Н. Паньків пропонує використовувати соціально-економічний підхід при розробці стратегії сталого розвитку туризму в територіальних громадах. Вона вказує, що ефективність цього підходу відбувається в розробці відповідних механізмів на рівнях місцевих органів влади для забезпечення контролю за їх реалізацією. Це сприятиме розвитку туризму в громадах та дозволить регіонам повністю використовувати свій туристичний потенціал, дотримуючись принципу сталого розвитку [6]. І. Буднікевич, І. Гавриш та І. Крупенна досліджують методи підвищення привабливості туристично-рекреаційних комплексів регіону, акцентуючи увагу на тому, що для розробки стратегічної програми розвитку туризму та вибору інструментів її реалізації є використання маркетингового підходу. Цей підхід дозволяє оцінити туристично-рекреаційну привабливість територіальних громад через стійкість виявлення та враження туристів або відпочивальників про умови, властивості, переваги, характеристики, можливість та обмеження, які здатні задовольняти їх туристичні, оздоровчі чи пізнавальні потреби тощо [1]. О. Карий, Н. Глинський доводять, що зацікавленість новостворених об'єднаних територіальних громад у розширенні власної економічної бази стимулює їх до формування перспективних спільних туристичних продуктів. Мета об'єднання зусиль територіальних громад полягає у раціональному використанні їх туристично-рекреаційного потенціалу [4]. Н. Габчак, О. Білак вказують на важливість зовнішньоекономічних зв'язків об'єднаних територіальних громад в транскордонному просторі [2].

Вищезгадані науковці в галузі туризму підкреслюють важливість інтересу новостворених об'єднаних територіальних громад у розвитку та створенні туристичних продуктів, які мають привернути увагу мандрівників і сприяти підвищенню конкурентоспромож-

ності українського туризму в довготривалій перспективі. Адже територіальна громада, яка має достатній потенціал, володіє ресурсами для поповнення бюджету, має розвинуту інфраструктуру та кадрові можливості для ефективного вирішення місцевих питань, що передбачені законодавством і прийнятими рішеннями.

Постановка завдання (мета). Метою статті є аналіз та обґрунтування конкретних аспектів формування туристичної привабливості Ужгородського району Закарпатської області та його складових – об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ужгородський район займає площу 2362,4 км², де станом на січень 2024 року проживало 255915 осіб. Рельєф території представлений рівнинними та гірськими ландшафтами. На півночі району – мальовнича гірська місцевість, лісові масиви якої порізані долинами навколо річок та потічків. Найвища точка над рівнем моря гора Рівна (1479 м) розташована на полонині Руні. Трохи нижчими є полонина Гостра та гори Мала Равка, Кременець, які входять до гірських масивів Українських Карпат. Також до передгірських масивів примикає Закарпатська низовина, яка є частиною Середньодунайської низовини, що розчленована ріками Тиса, Уж, Латориця та їх допливами. В межах Ужгородського району розташована найзахідніша точка України – село Соломоново, а також найнижча точка з відміткою 101 м над рівнем моря, яка знаходиться поблизу села Руські Геєвці [5].

За свідченням археологів територія Ужгородського району була заселена ще з давнього кам'яного віку. Археологи знайшли різноманітні кам'яні знаряддя праці, такі як нуклеуси, ножеподібні пластини, різці, рубилоподібні інструменти та інші артефакти. Пам'ятки мезоліту виявлені науковцями під час розкопок біля сіл Барвінок, Глибоке, Гута, Кам'яниця, Невицьке, Солотвино, Середнє і датуються періодом XI-VII тисячоліття до н.е. Відомі неолітичні поселення були виявлені поблизу сучасних сіл Велика Добронь, Малі Геївці, Паладь-Комарівці, Тарнівці, Холмці, Холмок, Середнє, а також у мікрорайоні Дравці в Ужгороді. Даний район межує з Мукачівським та Берегівським районами, а також з трьома країнами Європейського Союзу: Угорщиною, Словаччиною та Польщею [5].

Для розвитку туризму території важлива наявність туристично-рекреаційного потенціалу, оскільки він є основою для створення

конкурентоспроможної туристичної інфраструктури, що здатна приваблювати туристів і стимулювати економічне зростання регіону. Його найважливішими складовими є природний, історико-культурний та інфраструктурний потенціал. Без наявності природних багатств (наприклад, курортних зон, національних парків, гірськолижних курортів) неможливо організувати візити туристів, які прагнуть до відпочинку на природі, а також до оздоровлення. Природний потенціал стає базою для розвитку таких напрямків туризму, як екологічний, гірськолижний, агротуризм та інші. Культурна спадщина, історичні пам'ятки, архітектурні комплекси, фестивалі, традиції та мистецтво є важливими складовими частинами туристично-рекреаційного потенціалу. Місто чи регіон, що має значну культурну спадщину, привертає увагу туристів, які цікавляться історією, археологією та етнографією. Визнання місця як культурного центру може значно підвищити інтерес до нього, адже туристи готові платити за можливість побачити унікальні пам'ятки та долучитися до культурного досвіду.

Саме туристично-рекреаційний потенціал безпосередньо впливає на конкурентоспроможність території. У сучасних умовах туристи мають широкий вибір напрямків для подорожей, і для того, щоб залучити увагу до певного регіону, необхідно забезпечити високу якість пропонованих послуг, а також створити унікальні умови для відпочинку. Це може бути особлива природна краса, розвинена інфраструктура, місцеві традиції чи культура, які вигідно вирізняють територію серед інших.

Ужгородський район в сучасних межах створено відповідно до постанови Верховної Ради України 17 липня 2020 року [7]. Він складається з 14 територіальних громад до складу яких увійшли: Ужгородська, Чопська, Перечинська міські, Костринська, Ставненська, Дубриницько-Малоберезнянська, Тур'є-Реметівська, Баранинська, Великодобронська, Оноківська, Сюртівська, Холмківська сільські та Великоберезнянська і Середнянська селищні територіальні громади. Серед них найбільші за площею це – Тур'є – Реметівська (437,3 км²), Ставненська (299,5 км²), Дубриницько-Малоберезнянська (260,8 км²), Баранинська (152,6 км²), а найменшими є Ужгородська (37,7 км²), Холмківська (65,5 км²) та Чопська (84,1 км²).

Туристично-рекреаційний потенціал територіальних громад Ужгородського району включає в себе багатий природний, культур-

ний та історичний спадок, який є основою для розвитку різних видів туризму та рекреаційної діяльності. Аналіз надходження коштів за дев'ять місяців 2024 року від територіальних громад Закарпатської області за даними Управління туризму та курортів Закарпатської ОВА показав, що значна частка з них належить Ужгородській ТГ – 19%, Баранинській ТГ – 8%, Великоберезнянській – 4%, Оноківській ТГ – 3%, Тур'я – Реметівській – 2% та Перечинській – 1% (рис. 1).

Кожна територіальна громада території дослідження має значні природні та історико-культурні ресурси, які роблять її привабливою для розвитку сучасних різновидів туризму. До прикладу, Ужгородська ТГ відповідно до Стратегії розвитку міста Ужгорода до 2030 року одним із пріоритетів розвитку вважає туристичну діяльність, яка впершу чергу виведе обласний центр в число найрозвинутіших і конкурентоспроможних, комфортних і безпечних міст України з раціональним використанням туристичного потенціалу [8–9]. Проаналізувавши туристичний потенціал даної ОТГ нами виокремлено наступні об'єкти, які користуються у туристів значним попитом:

1) замки, фортеці та шедеври архітектури – Ужгородський замок, Ужгородська синагога, Закарпатський музей народної архітектури та побуту (скансен), Краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького, Ужгородський музей

ім. Ф. Манайла, Закарпатський обласний художній музей ім. Й. Бокшая;

2) церкви – Хрестовоздвиженський кафедральний собор, Горянська ротонда, дерев'яна церква з с. Шелестово в Ужгородському скансені;

3) паркові зони – Підзамковий та Боздоський парк, Ботанічний сад та дубовий ліс УжНУ, набережні міста з найдовшою липовою алеєю у Європі.

Також заслуговує на увагу щодо розвитку туризму Перечинська ОТГ, яка має значні напрацювання в розробці нових туристичних маршрутів та покращення стану транспортної інфраструктури за рахунок бюджету громади. Дана громада розташована на стику Ужанської та Турянської долини з адміністративним центром місто Перечин. Основними видами туризму, які активно розвиваються є етнотуризм, гастрономічний туризм, спортивний, спелеотуризм, ностальгічний, оздоровчий, квітковий та інші:

1) культурний (етнотуризм) представлений цікавими об'єктами, серед яких: «Лемківська садиба» – етномузей, який функціонує вже понад тридцять років у селі Зарічево, пам'ятник поштарю Федору Фекеті, найбільша підкова, статуя Святого Миколая, скульптура Жабки, Святомагдалинівський православний жіночий монастир, Римо-католицький храм Святого Августина тощо;

Рис. 1. Туристичний збір ОТГ Закарпатської області

Джерело: сформовано за даними [5]

2) гастрономічний туризм це – впершу чергу крафтові виробництва сиру, м'ясних виробів, меду, соків, ефірних масел, різноманітних страв місцевої кухні тощо. Серед відомих об'єктів – сироварня Перечинська мануфактура, корчми «Підкова», «Деца у Нотаря» та «Вертеп»;

3) ностальгічний туризм тісно пов'язаний зі спогадами про минуле, і саме на досліджуваній території розташовані військові кладовища часів Першої та Другої світових воєн, єврейське кладовище, стара синагога, Хресна дорога на горі Гурка та екстремальна фотолокація Сімерський міст зведений за часів Австро-Угорщини над злиттям двох річок – Уж та Тур'я;

4) спортивний туризм – американський футбол, регбі, регбілінг, вело та мотоспорт успішно розвиваються вже більше десятиліття, оскільки в Перечині найшвидше сходить сніг і можливі активні тренування, а близькість прикордоння залучає чимало спортсменів з Польщі та Словаччини на різноманітні змагання. Це в свою чергу призводить до створення додаткової інфраструктури – побудови готелів та комплексів відпочинку;

5) спелеотуризм для початківців це – дослідження печер Ур, Дірявий камінь та Сімерківська печера;

6) оздоровчий туризм зосереджений у місцях виходу мінеральних вод та цілющих джерел на поверхню, а саме: «Семерківське джерело» та «Кадуб» з мінеральною водою, а також цілющі джерела – «Довжанка», «Три ведмеді», «Срібна вода», «Золота жила» та відомі Сімерківські чани;

7) квітковий туризм тільки почав виокремлюватись і вже завоював популярність серед туристів, які залюбки виїжджають на короткочасні локації цвітіння квітів. До таких місць належать долина ірисів у Деренівській Купілі в с. Нижнє Солотвино, алея сакур в Ужгороді, лавандова гора в м. Перечин, поляна розмарій у с. Забрідь та відома липова алея в Ужгороді.

Варто зауважити, що в межах Ужгородського району на території інших ОТГ є ще чимало цікавих туристичних об'єктів, які відвідують туристи – Середнянські винні підвали, які занесені ЮНЕСКО до 10-ки найкращих винних підвалів Європи, гірськолижний комплекс «Красія», чани Лумшор, широкоформатний відпочинковий комплекс «Воєводино» з парком Шенборна, екотуристичні маршрути по Ужанському національному парку та біосферному заповіднику «Східні Карпати» та інші.

Таким чином до основних переваг можливостей розвитку туризму територіальних громад відносимо: 1) природно-ресурсний та історико-культурний потенціал; 2) сприятливі екологічні умови; 3) поєднання гірського та рівнинного рельєфу; 4) можливість розвивати туризм круглорічно.

Проблеми розвитку туризму включають: 1) незадовільний стан туристичних об'єктів; 2) слабо розвинену туристичну інфраструктуру, зокрема комунальні мережі; 3) поганий стан доріг; 4) низький рівень транспортних послуг; 5) недостатню якість туристичних послуг; 6) обмеження інформаційно-маркетингової підтримки для просування туристичних можливостей району; 7) дефіцит кваліфікованих фахівців у сфері туризму та рекреації.

Висновки. Туристична привабливість Ужгородського району та його громад Закарпатської області обумовлена низкою унікальних чинників, які роблять район привабливим для туристів з різних куточків України та світу. Серед них – багаті природні ресурси, екологічно чисті ландшафти, можливості для оздоровлення, культурно-історичний потенціал, розвинена інфраструктура для активного відпочинку, ефективні маркетингові стратегії, екологічний підхід до розвитку туризму та високий рівень доступності й гостинності. Завдяки цим особливостям територія дослідження має потенціал стати одним із провідних туристичних центрів України, привертаючи відвідувачів своєю природною красою, культурною спадщиною та «відносною безпекою» в час російсько-української війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буднікевич І. М., Гавриш І. І., Крупенна І. А. Інструменти підвищення привабливості туристично-рекреаційного комплексу регіону. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_2_18 (дата звернення: 25.12.2024)
2. Габчак Н., Білак О. Туризм країн Карпатського євро регіону : навч. посібник. Ужгород : Видавництво ТОВ «РІК-У». 2023. 248 с.
3. Гуцал, Л., Шоробура, І. Формування туристичної привабливості територіальних громад в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-47>

4. Карий О. І., Глинський Н. Ю. Об'єднання зусиль територіальних громад з метою використання їх туристично-рекреаційного потенціалу. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7886>
5. Офіційний сайт Управління туризму та курортів Закарпатської ОВА. URL: <https://zaktour.gov.ua/> (дата звернення: 30.12.2024)
6. Паньків Н. Є. Соціально-екологічний підхід до розроблення стратегії сталого розвитку туризму територіальних громад. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. № 30 (3). С. 71–76.
7. Постанова Верховної ради України «Про утворення та ліквідацію районів» (із змінами внесеними згідно із Законом № 3334 – IX від 23.08.2023 року <http://surl.li/qemztp> (дата звернення: 30.12.2024).
8. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021–2027 років. URL: <https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/201001-1840p.pdf> (дата звернення: 02.01.2025)
9. Стратегія розвитку міста Ужгорода 2030. URL: https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/uzhgorod-start3.1_1_compressed.pdf (дата звернення: 30.12.2024)

REFERENCES:

1. Budnikevych I. M., Havrysh I. I., Krupenna I. A. (2018) Instrumenty pidvyshchennia pryvablyvosti turystychno-rekreatsiinoho kompleksu rehionu. *Efektivna ekonomika*, vol. 2. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_2_18 (accessed December 25.2024)
2. Habchak N., Bilak O. (2023) *Turyzm krain Karpatskoho yevrorehionu : navch. posibnyk [Tourism of the countries of the Carpathian Euroregion: education. manual]. Uzhhorod : Vydavnytstvo TOV «RIK-U»*. 248 p. (in Ukrainian)
3. Hutsal, L., Shorobura, I. (2023) Formation of tourist attractiveness of territorial communities in Ukraine. *Economy and society*, vol. 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-47>
4. Kariy, O. I., Glynskyi, N. Yu. (2020) Uniting the efforts of territorial communities in order to use their tourist and recreational potential. *Efficient economy*, vol. 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7886>
5. Ofitsiynyi sait Upravlinnia turyzmu ta kurortiv Zakarpatskoi OVA [The official website of the Department of Tourism and Resorts of Zakarpattia Oblast]. Available at: <https://zaktour.gov.ua/> (accessed December 30.2024)
6. Pankiv N. Ye. (2020) Sotsialno-ekolohichniy pidkhid do rozroblennia stratehii staloho rozvytku turyzmu terytorialnykh hromad. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 30 (3), pp. 71–76.
7. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine (2023) [On the Formation and Liquidation of Districts as amended in accordance with Law No. 3334-IX dated August 23. Available at: <http://surl.li/qemztp> (accessed December 30.2024)
8. Rehionalna stratehiia rozvytku Zakarpatskoi oblasti na period 2021–2027 rokiv [Regional development strategy of the Transcarpathian region for the period 2021–2027]. Available at: <https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/> (accessed January 02.2025)
9. Strategy for the development of the city of Uzhhorod 2030 (2023). URL: https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/uzhgorod-start3.1_1_compressed.pdf (accessed December